

INSPIROVAT EVROPU: POZNATKY PLYNOUCÍ Z ÚSPĚCHU SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE VE ŠPANĚLSKU

INSPIROVAT EVROPU:
POZNATKY PLYNOUCÍ
Z ÚSPĚCHU SOCIÁLNÍ
DEMOKRACIE VE
ŠPANĚLSKU

Vydavatelé:

FEPS – Foundation for European Progressive Studies

Rue Montoyer, 40 – 1000 Brussels, Belgium

www.feps-europe.eu

FOUNDATION FOR EUROPEAN
PROGRESSIVE STUDIES
FONDATION EUROPÉENNE
D'ÉTUDES PROGRESSISTES

Fundación Pablo Iglesias

Calle del Marqués del Riscal, 6 – Bajo – 28010 Madrid, Spain

<https://www.fpabloiglesias.es>

FUNDACIÓN
PABLO IGLESIAS

Masarykova demokratická akademie

Hyberská 1033/7 – Praha 1, 110 00, Czech Republic

<https://masarykovaakademie.cz>

M^{da} Masarykova
demokratická
akademie

Životopis autora:

Jorge Galindo (Valencie, 1985) je doktorandem na Katedře sociologie Univerzity v Ženevě. Jeho disertační práce se zabývala tím, jak se od počátku 21. století proměňovaly politiky mající za cíl zlepšení postavení pracujících tříd. Od roku 2016 spolupracuje s El País jako sloupkař a politický analytik. V roce 2010 založil spolu s dalšími politickými vědci, sociology, historiky a ekonomy magazín Politikon. Politikon se ve Španělsku stal klíčovým informačním zdrojem pro nestrannou politickou a společenskou analýzu. Spolu se svými kolegy napsal Galindo knihy „Rozbitá volební urna: Politická a institucionální krize španělského modelu“ (2014) a „Neviditelná zeď: Jak je těžké být mladým člověkem ve Španělsku“ (2017).

Odpovědní redaktoři:

Laszlo Andor, FEPS Secretary General

Beatriz Corredor, President Fundación Pablo Iglesias

Vladimír Špidla, ředitel Masarykovy demokratické akademie

Ze španělského originálu přeložil Radek Buben.

Tento text vznikl s finanční podporou Evropského parlamentu.

Fotografie : Frank Fischbach / Shutterstock.com

Copyright : FEPS, Fundación Pablo Iglesias, Masarykova demokratická akademie

Tento text neodráží kolektivní stanovisko FEPS, Fundación Pablo Iglesias nebo Masarykovy demokratické akademie, ale výhradně mínění autora textu. Odpovědnost FEPS, Fundación Pablo Iglesias a Masarykovy demokratické akademie se omezuje na souhlas s publikací, kterou tyto nadace považují za hodnou pozornosti globálního progresivního hnutí.

INSPIROVAT EVROPU: POZNATKY PLYNOUCÍ Z ÚSPĚCHU SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE VE ŠPANĚLSKU

PŘEDMLUVA

*DR. ANIA SKRZYPEK, VĚDECKÁ PRACOVNICE NADACE
PRO EVROPSKÁ PROGRESIVNÍ STUDIA (FEPS)*

V posledních evropských volbách ve Španělsku zvítězila Španělská socialistická dělnická strana (PSOE), a stala se tak nejpočetnějším zástupcem v uskupení Pokrokového společenství socialistů a demokratů (S&D) v Evropském parlamentu. Nebylo to ovšem jen početní vítězství. Sympatizanti napříč kontinentem dlouho upírali své zraky k této zemi coby místu, kde se pod vedením charismatického lídra Pedra Sáncheze daří nové politiky prosazovat.

Co tomu předcházelo? Málokdo si vzpomene, že před pouhými dvěma lety byla situace v zemi v porovnání se dneškem úplně opačná. Nově vyvstanuvší síly zpochybnily tradiční systém dvou stran. Těmto silám se podařilo politicky konsolidovat protestní hlasy, které zaznívaly během mobilizace společnosti v průběhu krize roku 2008 a bezprostředně poté. Ukázalo se, že občané už nevěří aktérům stávajícího politického systému, že budou naplňovat cíl sociálně spravedlivé, a tedy prosperující budoucnosti pro každého.

Situace byla nepřehledná i kvůli tomu, že národní politice dominovalo téma přenášení zodpovědnosti na místní úroveň (tzv. devoluce). Ústředními body debaty byly požadavky decentralizace a větší autonomie, nebo dokonce nezávislosti pro některé regiony. Situace, v níž se země nacházela, tyto trendy jen urychlila – například v Katalánsku. Nelegální referendum zde kromě jiného odhalilo propastné názorové rozdíly mezi obyvateli tohoto regionu.

PSOE se pomalu dostávala na výsluní. Avšak poté, co zkrachovala její jednání ohledně vytvoření vlády a k moci se dostala Lidová

strana, se Pedro Sánchez vzdal jak vedení strany, tak svého parlamentního mandátu. To byl bezprecedentní krok. Málokdo z jeho současníků by na jeho místě vnímal takovou míru přímé zodpovědnosti, aby se vzdal obojího. Sánchez tím dokázal, že ve svém jednání nebude za žádnou cenu slevovat z nejvyšších etických standardů. Reputace čestného člověka mu měla brzy vynést první úspěchy.

Následující měsíce byly pro PSOE obtížné. Pokud jde o samotného Sáncheze, ten začínal v podstatě od nuly. Postupně se mu však podařilo získat si zpět důvěru spolustraníků a navzdory všem předchozím komplikacím byl opět zvolen předsedou strany. Vrátil se v plné síle a s nadšením a přilákal do strany mnoho mladých lidí. Byl osobností, na setkání s ním byli voliči a sympatizanti ochotní čekat ve frontách. Sánchez byl lídr, který se od svých politických soupeřů odlišoval. Byl schopný oslovit nespokojené voliče, kteří brojili proti systému. Měl ambici postavit svou stranu na základech nového politického systému, aniž by jeho demokratický charakter podkopával nečistými praktikami. Ukázalo se, že přesně toto PSOE potřebovala – měla lídra, který by ji vrátil do centra dění. Od toho momentu se události odvíjely nevídanou rychlostí. Hlasování o nedůvěře Lidové straně, volba Pedra Sáncheze premiérem, regionální volby se smíšenými výsledky, vyhlášení voleb, vyčerpávající národní kampaň, která se prolínala s evropskou volební kampaní. Rozhodujícím faktorem toho, že PSOE ve volbách nejenže obhájila, ale dokonce upevnila svou pozici, bylo to, že strana formulovala své poselství veřejnosti jako pozitivní zprávu o naději, rovných příležitostech a vyhlídkách do budoucna. Časy necitlivých úsporných rozpočtových opatření měly být zapomenuty. Modernita byla prezentována jako vzrušující éra plná možností, která má potenciál měnit lidské životy, pokud v ní budou hlavními principy politického jednání rovnost (zvláště genderová) a sociální spravedlnost (především ve vztahu k mladým lidem a klimatické změně). Politika měla být vedena se zřetelem k nejvyšším morálním principům. Pro PSOE Pedra Sáncheze to nebyla jen planá slova, ale návod k tomu, jak

se v politice orientovat. Ústředním bodem politické agendy pro ně byla propagace demokracie založené na transparentnosti, smyslu pro historickou zodpovědnost a respektu vůči mandátu, který od veřejnosti obdrželi.

Těchto několik bodů nabízí alespoň částečné vysvětlení toho, proč může být úspěch španělských sociálních demokracií zdrojem inspirace pro ostatní spolustraníky napříč kontinentem. Nicméně důvodů, proč je pro dnešní dobu příklad PSOE obzvláště zajímavý, je více. PSOE se totiž podařilo obsadit klíčové unijní pozice: prostřednictvím Pedra Sáncheze coby premiéra, Josepa Borella coby vysokého představitele Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku a Iratxe Garcíi, nového předsedy uskupení S&D v Evropském parlamentu, vedli jednání v čele socialistických uskupení nejen o předních evropských pozicích, ale také o novém legislativním období 2019–2024. S vědomím těchto skutečností je zřejmé, že k hlubšímu pochopení toho, jak tito zástupci vystupovali na evropském poli, je nutné porozumět politické pozici PSOE doma ve Španělsku.

Cílem iniciativy „Inspirovat Evropu: Poznatky plynoucí z úspěchu sociální demokracie ve Španělsku“, na kterou FEPS upozornili dva jeho členové – Masarykova demokratická akademie a Nadace Pabla Iglésiasa –, je nalézt porozumění na celoevropské úrovni. Nabízí inspiraci a zároveň poukazuje na příklady, ze kterých se lze poučit. Rámec knihy proto přesahuje uplynulá politická vítězství a pokrývá celou moderní politickou historii Španělska. Jejím záměrem je nabídnout vhled do událostí, ale také vysvětluje, proč je důležité, aby se španělská řešení slepě nekopírovala v ostatních zemích. Je známou skutečností, že každá doba nabízí na stejné otázky svou vlastní odpověď, tak i jiný národní kontext musí vyvinout svou vlastní strategii.

V tomto smyslu je níže prezentovaná studie od Jorge Galinda skutečně výjimečná a je vřele doporučena širšímu evropskému čtenářstvu. Její jedinečnost spočívá ve schopnosti autora

načrtnout kontext, ve kterém bylo obnovení pozice PSOE dosaženo. Galindo vysvětluje, jak klíčová byla přeměna stranického systému ve Španělsku, což je popravdě spíše výjimečný přístup v porovnání s další sociálně demokratickou literaturou, která svou pozornost věnuje převážně a výlučně svým sesterským stranám. Svou hypotézou o re-invinci nového dvoustranického politického systému ve Španělsku Galindo umožnil pochopit i ostatním politickým komentátorům, kteří nemají takový vzhled do tamní reality, aby si mohli sami vytvořit názor na to, jak se bude budoucnost dříve anti-systémových stran jako Podemos nebo Ciudadanos vyvíjet.

Galindo dále nabízí souhrnnou analýzu toho, proč VOX coby politická strana nezaznamenala takový úspěch, jaký si od minulých všeobecných voleb slibovala. Mohlo se zdát, že nacionální, xenofobní rétorika strany rezonuje v jednom z tamních regionů – v Andalusii, která čelí vážným ekonomickým obtížím a která je přestupní stanicí migrantů přijíždějících do Španělska přes Středozemní moře. Ačkoliv zde strana mohla najít určitý ohlas, složitost probíhající debaty o devoluci nedává této agendě šanci získat si reálný prostor. Je proto nepravděpodobné, že by měl VOX reálnou šanci dál pokračovat na trajektorii politického růstu a uskutečnit dvou aspiraci stát se vlivným hráčem s politickou silou rovnou té, kterou má například francouzská Národní fronta.

Tyto dvě části Galindovy vynikající studie, podpořené ilustrativními grafy, umožňují zformulovat dva následující závěry. Zaprvé, myslitelé a politici by se neměli oddávat katastrofickým scénářům, které tvrdí, že se současná doba zapíše do historie coby okamžik zhroucení demokratických politických systémů. Španělsko všem ukázalo, že je zde potřeba přeměny, kterou může sociální demokracie využít nejen k redefinování sebe sama ve stranu s ucelenou, na budoucnost orientovanou a pozitivní agendou, ale také stát se důvěryhodnou vítězí silou, které dají občané svůj mandát k opětovnému vládnutí. Zadruhé, pravicové extremistické síly nejsou automaticky vyvoleny k úspěchu.

Nejdůležitější věc je porozumět, za jakých specifických podmínek – proč a u koho – jejich poselství rezonuje, a politicky řešit příčiny problémů, bez strachu, přehlížení nebo zesměšňování. Lidé žijící na jihu Španělska žijí podobně jako obyvatelé mnoha jiných evropských regionů pod tlakem kvůli nefungující ekonomice, přetrvávající nezaměstnanosti a sociálnímu vyloučení. Mohou být zranitelní vůči těm, kteří jim nabízejí příležitost ventilovat své úzkosti a zlobu. Neznamená to ale, že budou při těchto stranách stát napořád a že u nich nelze do budoucna počítat s podporou. Demokracie totiž umožňuje věřit v to, že příště může převážit opačný názor. Progresivní strany všude v Evropě by v sobě měly najít víru, že mohou posílit a oponovat svými argumenty, a získat tak zpět hlasy rozčarovaných občanů a bojovat společně za lepší budoucnost pro všechny.

Předmětem Galindovy studie se zabývaly dvě veřejné diskuse. První z nich se uskutečnila v Praze dne 4. července během uzavřené akce pořádané španělskou ambasádou a druhá se uskutečnila pro veřejnost dne 15. července v Madridu. Vzhledem k tomu, jakou cenu má pro nás dané zkoumání, zvažují projektoví partneři také další názorovou diskusi v Bruselu ve zbylé části roku a budou otevřeni dalším podnětům od čtenářů.

Na obou diskusích byl přítomen Andre Krouwel, profesor Vrije Universiteit Brussel a ředitel Kieskompasu a také dlouholetý člen výzkumného programu FEPS zabývajícího se novou levicí. Nedávno dokončil výzkum týkající se postojů zastávaných evropskými voliči ve dvanácti různých členských státech, jejichž znalost mu umožnila zasadit zjištění Jorge Galinda do širších souvislostí. To představovalo přidanou hodnotu a umožnilo debatérům probrat potenciální úspěšné strategie, které by mohli sociální demokraté ve Španělsku i jinde uskutečnit v příštích letech.

Vedle výzkumníků se diskusí zúčastnili i zástupci různých zainteresovaných stran, kteří byli mimořádným přínosem a kterým

za jejich oddanost chtějí pořadatelé touto cestou zvlášť poděkovat – Beatriz Corredor, prezidentce Nadace Pabla Igleasiase a člence španělského parlamentu; dále Vladimíru Špidlovi, řediteli Masarykovy demokratické akademie a také bývalému premiérovi ČR a bývalému členovi Evropské komise; a Jiřímu Dienstbierovi, členovi českého Senátu. Projekt by nemohl existovat bez podpory a soustavné práce členů MDA Patrika Eichlera a Jiřího Koubka, Jesúse Grecieta (FPI) a Eleny Gil (FEPS), již si zaslouží ocenění.

Za všechny je mi velikou ctí doporučit toto vydání ku pozornosti evropského publika s nadějí, že splní cíl, který si na počátku vytklo, totiž inspirovat, a zároveň shromáždit zajímavé poznatky plynoucí z úspěchu sociální demokracie ve Španělsku.

ZASTAVENÍ RŮSTU EXTRÉMNÍ PRAVICE BEZ ZTRÁTY STŘEDO-LEVÉHO PROSTORU. ŠPANĚLSKÁ PERSPEKTIVA

JORGE GALINDO

Dne 28. dubna skončila jedna španělská výjimka. Politická strana VOX, která sice vznikla již před pěti lety, ale celonárodní význam získala až v posledním roce, se stala první stranou krajní pravice, která po více než třech desetiletích získala parlamentní zastoupení. Tím se snížil již tak omezený počet evropských států, v nichž politické strany tohoto typu nejsou významněji zastoupeny. Alespoň tak se situace může jevit těm, kteří španělskou politiku sledují jednou za dva, tři či čtyři roky. Ti, kteří jí sledují více zblízka, však mohou mít jiný výklad: nástup krajní pravice, jenž se opravdu uskutečnil, byl mnohem slabší, než ona sama očekávala. Deset procent hlasů (které vynesly přes sedm procent křesel v dolní komoře, Congreso de los Diputados) bylo daleko méně než 15 %, jež jí dávaly optimističtější prognózy. Navíc jich bylo dosaženo v méně příznivé situaci, než se může na první pohled zdát. To se ukázalo v regionálních, místních i evropských volbách, které probíhaly o měsíc později, na konci května. VOX v nich získal podporu ještě mnohem nižší. Zejména důležitý je jeho pokles v evropských volbách, kde malé strany většinou dosahují lepších výsledků, jelikož se jedná o volby druhého řádu. Malé strany zde navíc mají snazší situaci, protože celé Španělsko je jeden velký volební obvod, což znamená zajištění velmi proporrčního výsledku.

Volební cyklus v roce 2019 současně zařadil Španělsko do jiné vybrané skupiny zemí Evropy. Té, v níž si sociálně-demokratické strany udržují silnou pozici. Volební úspěch Španělské socialistické dělnické strany (PSOE), tedy evropská výjimka, totiž

představuje druhou stranu mince, již tvoří omezený vzestup krajní pravice. PSOE navíc získala mladé, urbánní a levicově orientované voliče, kteří ji zdánlivě již opustili. Španělsko tím staví do jiného světla hypotézy, jež mluví o úplném překonání tradičních modelů poválečné politické soutěže, které se zakládaly na klasickém střetu mezi levicí a pravíci. Španělský příklad nám ukazuje, že i tradiční sociálně-demokratická strana (jedna z nejstarších v Evropě), může být v čele volebního boje proti sjednocené pravici, jež v daném případě zahrnovala liberální, konzervativní i reakční složky. Otázkou je, za jakých podmínek to PSOE dokázala.

Předkládaný článek, aniž by si činil nároky na jednoznačné či zobecňující odpovědi, je spíše skromnou a realistickou snahou prozkoumat konkrétní příklad, jehož poznání by mohlo sloužit jako zdroj poučení pro současný i budoucí vývoj některých evropských států. Studie načrtne vztah mezi omezeným vzestupem krajní pravice a revitalizací sociální demokracie, přičemž se zaměří zejména na čtyři faktory: (1.) na dynamiku stranické soutěže, která by se ve Španělsku mohla definovat jako polarizovaná fragmentace; (2.) na ideologické aspekty, jež tuto fragmentaci doprovázejí a v nichž všechny dimenze a jemné rozdíly obvykle končí na jediné ose, tedy ose pravo-levé (včetně štěpícího prvku španělské politiky: neshody ohledně teritoriální organizace a limitů národní suverenity, jenž se nejvíce projevil během nedávného pokusu katalánských separatistů o neústavní řešení); (3.) na dopad pravidel politické hry (volebního systému, ústavy a systému výměny vlád) na strategie kandidátů i voličů; a konečně (4.) na sociodemografický základ výše uvedeného.

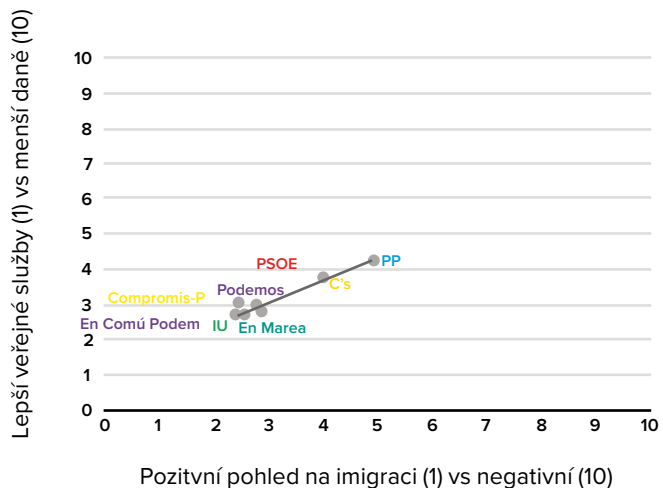
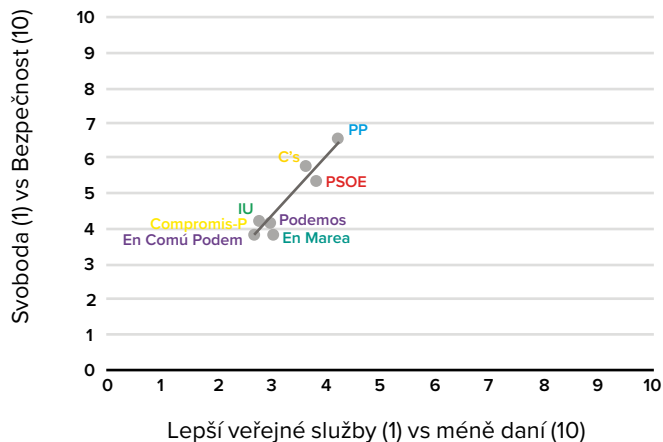
Text je vystavěn chronologicky. Začneme popisem předchozího fungování španělského stranického systému a první vlny změn v letech, které předcházely nástupu krajní pravice. Další část textu se bude věnovat právě tomuto nástupu a způsobu, jímž se krajní pravice zapojila do logiky existující soutěže. Následující pasáž se věnuje dynamice kampaně před dubnovými všeobecnými

volbami a souhrnné analýze výsledků následných květnových voleb. Závěr pak shrne poznatky vyplývající z této analýzy.

1. Výchozí stav: stranický systém ve Španělsku před nástupem krajní pravice

Ve Španělsku existovaly historicky dvě referenční osy, kolem nichž se ustavovaly pozice stran a voličů. Zaprvé, pravo-levé štěpení zahrnovalo aspekty jak ekonomického, tak sociálního a kulturního typu: blok progresivní levice (kladoucí důraz na materiální redistribuci a osobní svobody), reprezentovaný stranou PSOE, stál proti pravicovému, spíše konzervativnějšímu než liberálnímu bloku (reprezentovanému Lidovou stranou, PP). Volební systém přitom zvýhodňuje koncentraci hlasů v důsledku lehce většinových tendencí, jež obsahuje (Lapuente, 2016). Následující graf zobrazuje korelaci mezi různými postoji, jak je ukazují celostátní průzkumy Centra pro sociologický výzkum, a podtrhuje jednorozměrový charakter pravo-levé osy.

Průměrná pozice voličů každé strany dle daných témat

Zdroj: povolební průzkum (20. 12. 2015); Centro de Investigaciones Sociológicas

Španělsko se v tomto smyslu příliš neliší od ostatních středomořských států: Itálie, Řecko i Portugalsko měly v podstatě podobný vývoj (s nevyhnutelnými historickými specifiky). Avšak největší španělská odlišnost tkví v existenci druhé fundamentální osy střetu, v otázce teritoriální. Střet mezi centralismem a decentralizací zaujímá významné místo v některých regionech, především v Katalánsku a Baskicku. V obou existují autochtonní strany, které na spektru jdoucím od středo-pravice po krajní levici zaujímají pozice jak obrany menšinového nacionalismu, tak secesionismu. Ale existují i další španělské oblasti, v nichž se vyskytují místní strany, které se zaměřují na obranu lokálních zájmů – ve Valencijské autonomní oblasti, na Kanárských ostrovech, v Navaře či Kantábrii – a které jsou trvale zastoupeny ve španělské dolní komoře, kde ovlivňují sestavování vlád stejně jako formace katalánské či baskické. Svou podporu udělují vládám jak pravicovým, tak levicovým. A také dnes se jedná o nezbytný předpoklad vzniku levicové vlády.

Už čtvrt století nemělo Španělsko levicovou vládu bez zapojení periferních nacionalismů, přičemž ten katalánský mívá váhu největší (na základě jak hlasů, tak počtu poslanců v celostátním parlamentu). Toto aritmetické pravidlo vneslo napětí především do progresivistického bloku. Základním důvodem je, že postoje týkající se územní organizace Španělska jsou z logiky věci více heterogenní ve středu a na levici než u pravice. Preference v teritoriální otázce tak jsou v případě socialistických voličů v Katalánsku a v Andalusii více rozdílné než ty, jež mají voliči středopravicoví. PSOE tudíž čelila stále intenzivnějším dilematům paralelně s tím, jak katalánský nacionalismus vyhrcoval své pozice, až dosáhl secesionistických pozic a vyslovil se pro jednostranné odtržení. To znamená, že v momentu, kdy hnutí za nezávislost zpochybnilo národní suverenitu, přišlo něco nepřijatelného pro běžného voliče ve zbytku Španělska. Voliči PSOE nejsou výjimkou.

2014–2016: První změna ve stranickém systému

Zmíněné rozpory v progresivistické koalici usnadnily vznik dvou alternativních formací v posledních pěti letech, jež se vymezují vůči dominanci sociálnědemokratického a konzervativního bloku. Třetí volební platforma se utvořila ve stejnou dobu na krajní pravici. Jednalo se právě o VOX, i když v jeho případě trvalo déle, než toto uskupení získalo podporu voličů.

Od jara 2014 do léta 2016 se na španělské politické scéně konaly patery volby: počínaje evropskými volbami a konče vyvoláním voleb předčasných. Tento super-cyklus využily nové politické strany k získání prostoru v politice. Podemos vznikl jako levicová strana, v níž se mísily zelené a ek-socialistické prvky s populistickými tendencemi, jež nakonec stranu ovládly. Na teritoriální ose se Podemos, projekt vedený Pablo Iglesiasem, domníval, že našel svou šanci v návrhu na větší decentralizaci, dokonce i v akceptaci požadavku na svolání referenda o sebeurčení Katalánska. Iglesias doufal, že se tak dostane do jakéhosi středu mezi pozicemi separatistů a celostátní levice. Strana Ciudadanos byla svým způsobem protipólem Podemos. Šlo o projekt, který sám sebe definoval jako čistě liberální (kulturně i ekonomicky), jako něco nového pro „Španělsko červené a modré“ (Lucas, 2019). V otázce teritoriální použili Ciudadanos jako hlavní páku k dosažení volebního růstu striktní odmítání jakéhokoli vyjednávání s katalánským separatismem. VOX se pak ani nesnažil o narušení tradičních os a šlo mu pouze o zapojení se do pravicové strany spektra.

Po roce 2014 se Španělsko přesunulo z dvoustranického do vícestranického systému, kterému stále dominuje dvojice PSOE a PP. Podemos využili jak posledních dopadů velké krize, jejíž důsledky dopadly především na mladé lidi, tak nárůstu zmíněných rozporů v teritoriální otázce na straně progresivní koalice (Galindo, 2015). Vytvořili tak základnu mladších voličů,

Volební výsledky v období 2014–2016				
	EP 2014	Místní 2015	Parlamentní 2015	Parlamentní 2016
PP	26,1 %	27,1 %	28,7 %	33 %
PSOE	23 %	25 %	22 %	22,6 %
Cs	3,2 %	6,6 %	13,9 %	13,1 %
UP*	18 %		24,3 %	21,2 %
VOX	1,6 %		0,2 %	0,2 %

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat Ministerstva vnitra

*Poznámka: UP neboli Unidos Podemos, chápe Podemos nejen jako stranu, ale bere v potaz i všechny její regionální aliance.

žijících ve městech, v regionech s více decentralizačními preferencemi a získali skoro polovinu levicových hlasů.

Ciudadanos mezitím budovali své pozice u liberálů, jejichž čtvrtinu až třetinu tvořili bývalí socialisté a mezi dvěma třetinami až třemi čtvrtinami bývalí lidovci (PP). Strana v roce 2016 dosáhla celkem 13 % voličů (CIS, 2016).

Strana VOX byla založena více méně ve stejné době, kdy Podemos a Ciudadanos naskočili do celostátní politiky. Není to náhoda: na levici a ve středu se situoval stejný počet lidí, který se identifikoval s pravici. Zpočátku se jednalo o projekt skupiny kritiků Mariana Rajoye a jeho vedení PP. Původně lidovecký poslanec z Baskicka, tedy horké půdy pro členy PP, Santiago Abascal se postavil do čela krajně pravicové skupiny, jež se od strany odtrhla s důrazem na silný španělský nacionalismus. Avšak tato odpadlá formace se příliš neuchytila v momentu, kdy přetrvávaly následující faktory: 1. Voliči konzervativní pravice měli dostatek důvodů k tomu, aby v situaci útoku vedeného stranou Ciudadanos směrem z politického středu zůstávali věrní PP; 2. hlavní mobilizační témata pro extrémní voliče (obvykle imigrace) nebyly ve veřejné debatě dostatečně přítomné,

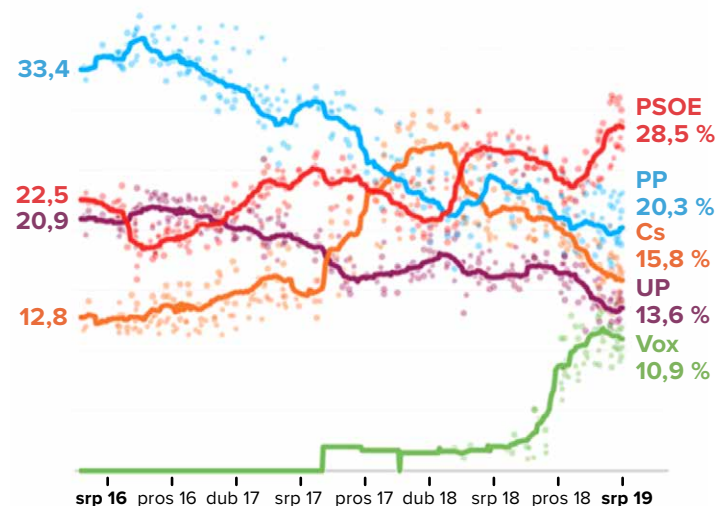
respektive voliči se nedomnívali, že by byl potřebný tvrdší diskurs než ten, který v daný moment rozvíjela PP.

Výsledné ekvilibrium v podobě čtverylky se však v každém případě ukázalo být nestabilním.

2017-2018: Přenastavení situace, jež dovolilo nástup krajní pravice

Následující graf ukazuje, jak se vyvíjely průzkumy volebních preferencí ve Španělsku od konání všeobecných voleb 26. července 2016 až do posledního průzkumu zveřejněného před 28. dubnem (den voleb), podle dat významného analytika Kika Llanerase. Je dobré mít je na paměti, jelikož poslouží k osvětlení změn, jež připravily půdu pro nástup VOX.

Průzkumy veřejného mínění, 2016–2019 Odhady Kiko Llaneras pro EL PAIS

Zdroj: EL PAIS / Kiko Llaneras

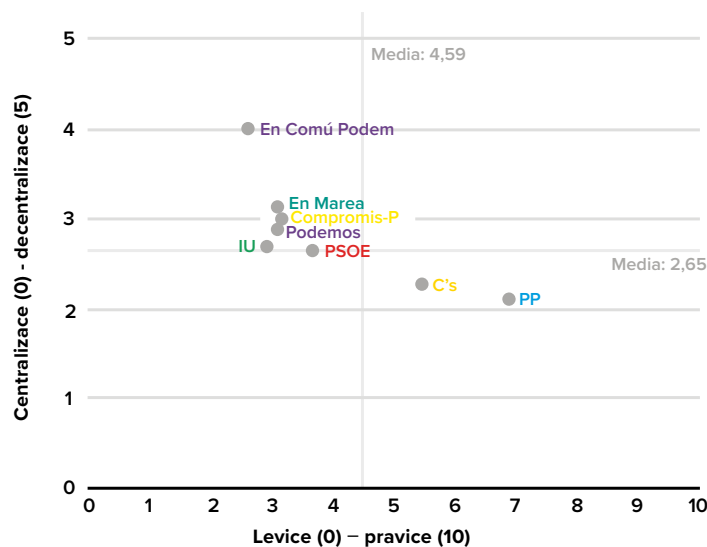
Dva trendy v období od května 2017 do stejného měsíce roku 2018 jsou okamžitě patrné.

Návrat do středu přes levice. Voličská základna Podemos se ukázala jako obzvláště slabá, jak je vidět od května 2017, tedy od momentu obratu PSOE doleva a okamžiku polarizace ohledně katalánské otázky. Tyto faktory vyřadily ze hry výše popsanou strategii Pabla Igleziase stavět se mezi dva bloky jako umírněná síla. K tomu se přidalo organizační oslabení strany, v níž se nahromadily nevyřešené vnitřní konflikty.

Vzestup Ciudadanos. Jak separatistická výzva nabírala na obrátkách, zvětšovala se podpora Ciudadanos. Od září 2017 do dubna 2018 se jejich 13 % zdvojnásobilo a strana překonala všechny zbylé formace. V této době vsadil vůdce oranžových Albert Rivera na to, že osa národnostního sporu začne ve španělské politice dominovat. Počítal tak nejenom se ziskem hlasů od PP, odkud zatím Ciudadanos přebírali hlavní zdroj podpory, ale doufal též, že přitáhne voliče z té části PSOE, které je bližší centralismu. Takoví voliči socialistů žijí především v oblastech, jejichž preference jsou nejvíce protikladné ke katalánskému separatismu, tedy kastilské, andaluské a madridské. Tím Ciudadanos zacílili na relativně širokou sociodemografickou skupinu, především na lidi ve středním věku a vyšší střední třídu (Galindo, 2015). Tato strategie byla mezi voliči vskutku úspěšná, protože se časově shodovala s protiústavními snahami katalánské secesionistické vlády. V době od září do října 2017 se konalo nezákonné referendum o sebeurčení Katalánska a separatisté nakonec vyhlásili jeho nezávislost, byť ji následně nechali bez efektu a Madrid ji, samozřejmě, zrušil. Každopádně tento vývoj potvrdil, že katalánští secesionisté opravdu zpochybňují nedělitelnou suverenitu jednoho španělského lidu. Rivera využil dané příležitosti, aby se postavil do role jediné věrohodné alternativy čelící secesionistické výzvě.

Výsledné názorové rozdělení bylo přibližně následující. Jak je vidět, gravitační síla jediné osy je značná.

Pozice průměrného voliče: levice/pravice a centralizace/decentralizace

Zdroj: CIS povolební průzkum, 20. 12. 2015

2. Sociálně-demokratické přezbrojení

Avšak jak ukazuje Llanerasův graf, v květnu 2018 nastal ve španělské politice obrat. Lídr PSOE Pedro Sánchez využil situace, kdy soud v jedné korupční kauze vynesl tvrdý rozsudek proti vedení PP, a dosáhl prvního úspěšného vyslovení nedůvěry vládě od přechodu k demokracii v 70. letech. Ve Španělsku se pro tento účel používá model konstruktivního vyslovení nedůvěry vládě (stejně jako v Německu, Belgii, Maďarsku, Polsku a Slovinsku), jenž vyžaduje postavení alternativního kandidáta, který má v dolní komoře většinu. To znamená, že nestačí, aby

opozice odhlasovala pád vlády, ale zároveň musí mít někoho, kdo by ji nahradil. PSOE dosáhla tohoto milníku díky hlasům Podemos a baskických i katalánských nacionalistů. Posledně jmenovaní navíc dočasně rezignovali na svůj maximální cíl, tedy na nezávislost. Strana Ciudadanos však hlasovala proti změně předsedy vlády (a tudíž spolu s PP). Hranice, která vymezila tyto dva bloky, znamenala počátek nového cyklu stranického boje a klíčový moment pro VOX.

V tomto smyslu návrh na vyslovení nedůvěry odhalil dvě základní fakta:

- 1. Dvojdimenzionální politický střet dvou velkých stran ve Španělsku (ideologie, teritorium) má tendenci redukovat se na jednu jedinou dimenzi. Na jednu osu, která odráží jak klasické pravo-levé rozdělení, tak volání po větší či menší centralizaci v řízení státu.
- 2. Tato jediná dimenze se navíc promítá do existence dvou oddělených bloků, vzdor přetrvávající stranické fragmentaci.

V rámci této logiky vidíme na jedné straně výrazné zlepšení PSOE při oslovování levicových voličů. Počáteční sázka šéfa Podemos Pabla Iglesiasa tak svým způsobem vedla celkem rychle k jeho pádu v preferencích. Je-li totiž politický boj veden mezi bloky a má-li volební systém jisté většinové efekty, je motivací pro voliče každého bloku sjednotit se kolem té alternativy, jež má větší šanci zabránit vítězství opačného bloku. Pokud vládne nejistota, která strana má větší šanci vyhrát (například ve volbách v letech 2015–2016), mají šanci všichni. Když však jedna z alternativ získá na váze (úspěšným návrhem na vyslovení nedůvěry stávajícímu kabinetu, nebo ideologickým a organizačním oslabením soupeře), nastupuje logika užitečně využitého hlasu. Řecká situace je dobrou ukázkou opačného případu. Alexis Tsipras zde využil okna příležitosti, tedy mnohem hlubší ekonomické a institucionální krize, než

jakou zažilo Španělsko, k tomu, aby s levicovou stranou SYRIZA volebně překonal sociálnědemokratický PASOK. Od této chvíle, když země fungovala se stejnou blokovou logikou, se musel středo-levý volič rozhodnout mezi přesunem podpory k novému vůdci svého tábora, nebo příklonem k pravici. Iglesiasovi se nepodařilo to, co Tsiprasovi ano. Jeho neschopnost dostatečně proniknout k levicovému elektorátu a přiklonit jej pevně na svou stranu, vedla k tomu, že mnozí mladí urbánní voliči z oblastí, jež podporují decentralizaci, jej záhy opustili. Díky tomuto přesunu měla PSOE šanci rekonstruovat koalici mezi třídami, která pak bude čelit krajní pravici v momentě, kdy se tato objeví.

Na druhé straně logika dvou bloků a překrytí os donutily stranu Ciudadanos k tomu, aby si vybrala. Do té doby většina jejích voličů přicházela spíše z pravé části spektra, a bylo proto pravděpodobné, že by strana více ztratila, pokud by se posunula doleva. Právě zleva navíc přicházely ty periferně-nacionalistické a separatistické iniciativy, proti nimž se Ciudadanos ve svých nejlepších chvílích tak silně vymezili. To ovšem neznamená, že by setrvávání v dané pozici nepřinášelo svou daň: snižuje totiž šanci na získání „jakobínských“ hlasů (tedy stoupenců centralistické levice). Navíc, a právě proto, se straně uzavírá pole působnosti a vede boj o dominanci v rámci pouze jednoho, pravcového bloku. A to nastává právě v momentu, kdy se objevil VOX.

3. Nástup VOX

Logika soutěže před úspěchem VOX

VOX má od svého vzniku jasnou pozici v rámci logiky bloků, bez jakékoli snahy ji překonat či přímo zrušit. V tomto smyslu se VOX liší od úspěšnějších verzí krajní pravice v západní Evropě. Nevznikl se silně populistickým nábojem, ani neplánuje reprezentovat starou dělnickou třídu, jako například Marine Le Pen ve Francii nebo britský UKIP. Strana představuje hluboce

zakořeněný sociální konzervatismus, spíše podobný tomu, který najdeme u polských ultra-katolíků (Právo a spravedlnost, PiS) a je produktem přesunu bývalé tradiční pravice k pravici reakční, zhruba v duchu Orbána v Maďarsku. Se všemi jmenovanými stranami však nepochybně sdílí silně národovecký diskurs. V případě VOX ale tento diskurs není zaměřen tolik proti Evropě, jako proti baskickému, katalánskému a dalším nacionalismům. Tyto klíčové prvky diskursu, jež patrně brzdily počáteční růst strany, jí později pomohou, když poněkud pozmění svou strategii.

Jak bylo uvedeno výše, v období 2014–2016 ve Španělsku stále existovaly překážky vzestupu extrémní pravice. Žádný ze dvou velkých mobilizačních prvků jejího růstu v jiných evropských zemích nebyl dosud přítomen. V první řadě nikdo, dokonce ani VOX, nekonstruoval takový anti-imigrační diskurs, který by měl ohlas u veřejnosti. Navíc, pravice zatím neměla „nepřítele vlasti“ dostatečně velkého na to, aby vyžadoval radikálnější odpověď než tu, již nabízela PP. Důsledkem toho nezískávala strana ve volbách příliš hlasů. Zmíněný nepřítel se vynořil v souvislosti s eskalací katalánské krize na podzim roku 2017 a tím, co se v následujících měsících líčilo jako slabošský postoj Mariana Rajoye. Regionální volby pak nabídly příležitost k antiimigračnímu diskursu, který VOX do své strategie zahrnul během roku 2018.

Andaluské volby v prosinci tohoto roku přinesly možnost vyzkoušet, jaký ohlas tato změna strategie má. Získaných 11 % potvrdilo, že přitvrzení nacionalistického diskursu bylo dobře přijato v jednom z regionů, které ekonomicky nejvíce profitují z redistribučních mechanismů centrálního státu a kde je čistě španělská identita hluboce zakořeněna. VOX si vedl velmi dobře v obcích s vysokou přítomností imigrantů afrického původu. Ne přímo ve čtvrtích, kde imigranti žijí, ale co je důležité, formace triumfovala v letitých baštách PP (Sanchez, 2018), obvykle středostavovských (Llaneras, 2018). To znamená, že imigrace posloužila jako katalyzátor pro takový druh hlasování, které má v každém případě spíše konzervativně-reakční než populistické tendence.

Každopádně VOX potvrdil svou pozici na křídle pravicového bloku. Udělal to jako jeho třetí strana, ale s dostatečnou silou na to, aby omezil jakýkoli alternativní pakt směrem doleva a dokonce aby se prezentoval jako silný kandidát na získání druhého místa v počtu křesel i hlasů v rámci tohoto bloku. Tím VOX vyjmul Španělsko ze seznamu těch evropských zemí, v nichž není krajní pravice parlamentně zastoupena, a aktivoval tak stejné dilema, s nímž se liberální konzervativci potýkají na celém kontinentu.

VOX a dilema pravice

Umírněné strany používají dvě typické strategie, které mají zabránit vzestupu krajní pravice v Evropě. Tzv. **sanitární kordón**, jenž představuje izolaci tohoto typu stran od jakékoli dohody o vládě. Ti, co navrhují a používají kordón, vycházejí ze dvou paralelních premis. Jednak argumentují nutností zaujmout principiální stanovisko a obhajují tezi, že není možné dovolit, aby krajní pravice měla jakýkoli vliv v rozhodovacích procesech. Tato argumentace hájením principů nebyvá příliš zpochybňována. Strategický dopad sanitárního kordónu však zpochybňován je.

Sanitární kordón pak má na stranu, jež zůstane mimo, dva možné dopady. Může se stát (a tak argumentují ti, kteří jej obhajují), že nedostatek přístupu k moci a neschopnost realizovat program stranu zlikviduje, protože její voliči získají pocit, že jejich hlas byl hlasem vyhozeným. Opačná logika však může být stejně platná – pokud je hnutí vznikající jako alternativa k existující politické nabídce aktivně marginalizováno, může toho využít k ospravedlnění své vlastní existence užitím anti-politického diskursu. V něm se postoje všech umírněných stran vylíčí jako zcela stejné. Ti, kdo místo sanitárního kordónu navrhují **zapojení**, tvrdí, že když bude krajní pravice vystavena nutnosti zapojit se do rozhodování a podílet se na vládní odpovědnosti, omezí se její věrohodnost při používání populistického diskursu. Tato teze určitým způsobem předpokládá, že nová nacionalistická hnutí přetrvají, a že tedy cílem je zmírnit a omezit v rámci možností jejich vliv.

Obvykle jsou to liberálně-konzervativní a křesťansko-demokratické strany, které se musí mezi oběma strategiemi rozhodnout. Ale levý střed si v daném případě zachovává sílu vše zastavit tam, kde vládní pakt může být uzavřen i s jeho pomocí. Pokud sociální demokracie odmítne dohodu se středem, donutí tím liberální konzervativce vybrat si mezi extrémem a ničím (nebo případným opakovaním voleb). Nehovoříme tedy o pasivním partnerovi, který jednoduše přijímá rozhodnutí hlavního aktéra (středopravého). Ve skutečnosti je to již ustavená struktura soutěže mezi levicí a pravicí samotná, která obvykle o tom či onom složení vládních paktů rozhoduje. Totéž platí i v případě kampaní a zaujímání pozic na osách.

Ve Španělsku zkomplikovala ona logika bloků, jež se začala konsolidovat vyslovením nedůvěry vládě v květnu 2018, možnost shody či sladění. Dané situaci napomohl i sám charakter VOX, tedy fakt, že jde o ideologický odštěpek od PP, který – jak ukazuje následující tabulka – přebírá nejenom hlasy lidovců, ale v menší míře i Ciudadanos. Pro jakoukoli z obou formací by tak bylo potenciálně nákladné vytvořit proti krajní pravici jednoznačný sanitární kordón.

Na druhé straně pak to, že se PSOE znovu chopila vedení progresivní levice, a zjevná neschopnost VOX absorbovat významnější množství socialistických voličů (tradiční dělnické třídy), na rozdíl od výše uvedených příkladů nacionálně-populistické pravice v zemích, jako je Francie, vyloučily jakoukoli motivaci levice využívat nacionalisticky či protekcionisticky podbarvená hesla. Místo toho vedl daný vývoj ke konsolidaci dvou odlišných bloků.

Z těchto stavebních kamenů, viditelných již v procesu vyjednávání o andaluské vládě (zakončených pak smlouvou mezi PP a Ciudadanos, již podporoval VOX), se vydláždila cesta, která vyústí ve volby 28. dubna 2019.

VOX jako neopominutelná realita na cestě k volbám

Většina tvořená blokem levice a periferního (tedy katalánského, atd.) nacionalismu, s níž PSOE uspěla při vyvolání nedůvěry vládě, měla nyní vládnout. Pro schválení jakékoli změny či nového zákona však byla potřeba stejná nadpoloviční většina ve sněmovně. Kamenem úrazu se stalo schválení státního rozpočtu, základního nástroje každé vlády. Klíčovou otázkou tedy bylo, zda je možné odsunout do pozadí otázku národní suverenity. To se nepovedlo a jednání mezi PSOE a katalánskými separatisty se zhroutilo, jakmile dospěla právě k tomuto specifickému bodu. Tehdy se stalo zřejmé, že ani jedna strana není ochotna dostatečně ustoupit, a to kvůli obavám o ztrátu podpory podstatné části svého elektorátu.

Neúspěšný vyjednávací proces ukázal, že navzdory konsolidaci bloků stále platí pravidlo, že heterogenita v názorech na územní organizaci státu je větší v bloku levice a periferního nacionalismu než v bloku pravice a nacionalismu centralistického. Strana VOX hrála v této dynamice zásadní roli a ovlivňovala strategii všech stran, když už bylo prakticky jasné, že se volby budou konat.

Krach jednání mezi PSOE a separatisty nastal v momentu, kdy středo-pravicový blok zahájil masivní mobilizaci zaměřenou přesně proti tomu, co jeho lídři líčili jako zradu celošpanělské národní suverenity ze strany Pedra Sáncheze. Albert Rivera zřejmě doufal, že se mu podaří znovu získat „jakobínské“ voličstvo a oddělit teritoriální osu od osy ideologické. Ačkoli se z více centralistických frakcí sociálnědemokratického tábora ozvalo několik kritických či varovných hlasů proti tomu, co považovali za přílišné vládní ústupky separatistům, krach jednání a především zapojení VOX do této mobilizace znemožnilo jakkoli rozbít dynamiku dvou bloků. Z toho vyplývá, že krajní pravice posloužila jako elektrizující prvek pro progresivistický tábor, navzdory jeho heterogenitě v národnostní otázce.

V neděli 10. února proběhla demonstrace, která byla vrcholem výše uvedené mobilizace pravicového bloku. Na ní vznikla první společná fotografie vůdců PP, VOX a Ciudadanos. Albert Rivera, Santiago Abascal a nový lidovecký předseda Pablo Casado se objevili společně na snímku známém jako „fotografie z Plaza de Colón“ dle náměstí, na němž manifestace vyvrcholila. Tímto způsobem Ciudadanos a PSOE definitivně dokončili vzájemný rozchod, uzavřeli jakoukoli možnost centristické dohody a omezili šance na přesuny voličů od rudé k oranžové.

PSOE strategicky využila tuto chvíli k tomu, aby více zdůraznila své vylíčení pravice jako jednoho bloku a oživila logiku, jež stála za hlasováním o nedůvěře vládě. Zapojení VOX do pravicového bloku to socialistům usnadnilo, jelikož nyní se mohlo užívat varování před vstupem krajně pravicové strany do parlamentu jako součást definice nepřítele v očích voličů. Jádrem sociálně demokratického diskursu pak stavělo na nutnosti porazit tohoto protivníka, což implicitně apelovalo na umírněné sociálně-liberální voliče, ve smyslu „s námi, nebo s nimi“. Vše se navíc stalo těsně před vyhlášením voleb, kdy se oči všech soustředily na první stranu krajní pravice s určitou volební vahou, tedy na možný konec oné „španělské výjimky“.

4. Klíčové otázky kampaně

Týden po krachu jednání o rozpočtu vyhlásil Pedro Sánchez volby na 28. dubna. V té době stál VOX na vrcholu mediální pozornosti a podle průzkumů veřejného mínění dosahoval skoro 12 %. Navíc se tak dělo v rámci logiky vzájemné soutěže uvnitř pravicového bloku. Koncentrace PP, Ciudadanos a VOX ve stejném prostoru předznamenala možnost i povolebních paktů a implikovala boj právě o pravicovou polovinu hlasů. V daném procesu se stal zásadním výběr a zdůraznění určitých témat pro de/mobilizaci potenciálních nevoličů nebo pro přesvědčování těch nerozhodnutých. To vše se odehrálo v institucionálním

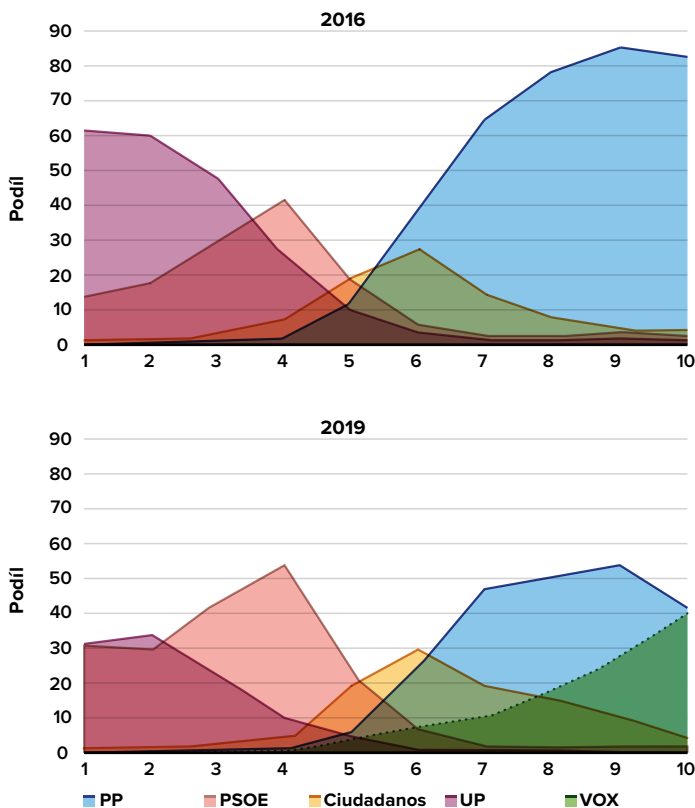
rámci, který upřednostňoval ještě více koncentraci hlasů uvnitř každého z bloků. Institucionální rámec totiž zvýhodňuje toho, kdo v tom kterém bloku vyhraje. A tak navzdory neúměrně velkému prostoru, jenž byl straně VOX v mediálních, barových či rodinných debatách věnován, ideologie, mobilizace a pravidla soutěže hrály spíš proti ní.

Ideologické rozdělení

Několik dní po vyhlášení voleb měla demonstrace v Madridu svou politickou dohru: již na samém počátku kampaně oznámil Albert Rivera svůj pevný záměr nespolupracovat s Pedro Sánchezem. Jeho jasně daná pozice znamenala jednoznačnou aspiraci Ciudadanos na získání první pozice v rámci středo-pravicového bloku. Dynamika bloků tak zůstala konsolidovaná a soutěž se soustředila na jednu osu. Jakékoli odklony od ní či snahy o překonání výchozího rozporu se stávaly více nepravděpodobnými. Ciudadanos, VOX i Podemos zůstávali každý ve svém ideologickém prostoru. Následující graf ukazuje procentní sílu stran v jednotlivých segmentech pravo-levé osy v letech 2016 a 2019.

Ideologické hlasování ve Španělsku, 2016–2019

Podíl hlasů pro každou ideologickou pozici od 1 (krajní levice) po 10 (krajní pravice)

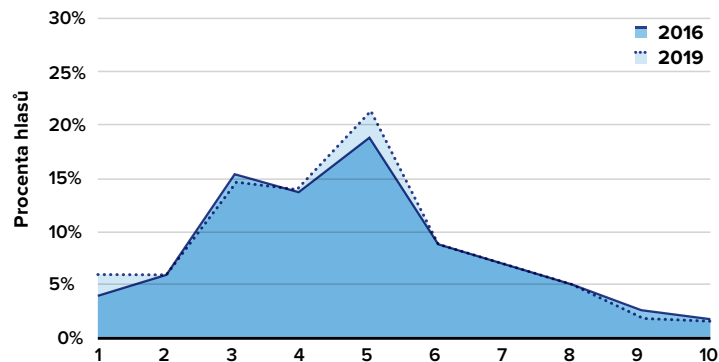

Zdroj: CIS, povolební průzkum 2016 a předvolební průzkum 2019

Na obou obrázcích lze jasně vidět dva odlišné bloky. V roce 2016, jak již bylo uvedeno, byla levice fragmentovanější. Nyní se PSOE povedlo získat opět převahu oslabením UP. Podstatnější je však změna, k níž došlo na pravici. Ciudadanos skoro neztrácí pozice ve virtuálním středu názorového spektra (5), ale oslabují na levém středu (4). Je důležité zdůraznit, jak je vidět na obrázku níže, že mediánový španělský volič se nacházel (a stále nachází) mezi stupni 4 a 5. Tedy toto vytlačení oranžových rudými je pro ustavení dvoublokové polarizace důležitější, než by se mohlo zdát. A naopak, Ciudadanos získají na pravici více, než kolik ztratí na své levici, tedy na úsecích 6–7–8, v tradiční zóně PP. PP pak kompletně ztrácí svou hegemonii, zatímco VOX evidentně proniká na krajních pozicích: významnější procento zaznamenává od stupně 8 dál a jeho síla jasně kulminuje na stupni 10.

Vývoj ideologického hlasování ve Španělsku, 2016–2019

Změna v podílu hlasů pro každou ideologickou pozici od 1 (krajní levice) po 10 (krajní pravice)

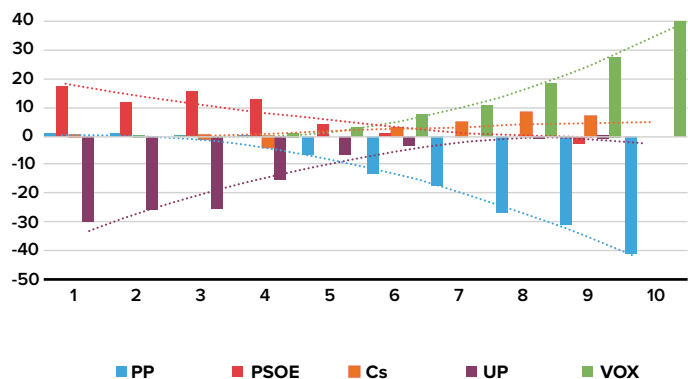

Zdroj: CIS, povolební průzkum 2016 a předvolební průzkum 2019

Všechny tyto změny jsou ještě zjevnější v dalším grafu, jenž odděluje zisky a ztráty každé z pěti největších stran na všech úsecích ideologického spektra.

Ideologické hlasování ve Španělsku, 2016–2019

Podíl hlasů pro každou ideologickou pozici od 1 (krajní levice) po 10 (krajní pravice)

Zdroj: CIS, povolební průzkum 2016 a předvolební průzkum 2019

Nicméně je důležité mít na paměti ideologické rozdělení celé populace a jeho stabilitu v čase: do poslední pravicové třetiny (8–9–10) se řadí sotva jedna desetina potenciálních voličů. Aby tedy mohl růst, potřeboval VOX větší podporu na standardních konzervativních pozicích, kde jsou silní Ciudadanos (a na pravém středu, tedy na stupni 6, jsou nejsilnější formací).

Tento souboj tří hráčů na pravici má dvojitý efekt. Na jedné straně nutí všechny tři aktéry bojovat o prostor, v němž se nachází okolo 42 % až 46 % hlasů (součty zisků PP a Ciudadanos v posledních třech celostátních volbách). „Široké spektrum“ sice může zafungovat jako „vějíř“, který zachytí maximum hlasů tím, že nabídne více alternativ, je však pravděpodobné, že si vyžádá svou cenu v nižším počtu křesel, jež nakonec blok získá. Na straně druhé tento souboj potvrzuje ústřední argument kampaně PSOE, totiž nutnost „zastavit pravici“ (jež nyní může v kampani být – a také je – hodnocena jako „extrémní“). Usnadňuje tak mobilizaci tzv. užitečných hlasů na levici a dostává levici do situace, kdy je přinejmenším stejně silná jako blok pravicový.

Socioekonomické kategorie a mobilizace proti pravici

Frontální opozice PSOE–VOX se zakládá na strukturálním rozdělení, jež souzní se strategickými liniemi (a vlastně by se mohlo říct, že je do jisté míry podmiňuje). Během celého cyklu změn v rámci španělského progresivistického elektorátu byla PSOE schopna udržet si podstatnou část chudších voličů. Dělníci (kvalifikovaní či nikoli) a ženy v domácnosti ve Španělsku zůstali blíže sociální demokracii než jejich protějšky v jiných zemích, kde se zejména prvně uvedení zařadili mezi nevoliče (Galindo, 2019). Přesun středo-levicových sil k novým středním vrstvám, jenž poznamenal redukci jejich voličské základny v celé Evropě (Hanretty, 2015), se ve Španělsku nekonal. Spíše naopak, i ve volebně nejhubenějších chvílích si španělský socialismus udržel základnu voličů z dělnické třídy.

Tento zdroj hlasů pomohl PSOE přežít nejtěžší momenty a umožnil jí úspěšně soutěžit s Podemos, kteří zatím nabírali nové mladší voliče, působící v sektoru služeb. Ve finální fázi kampaně pak tento zdroj vytvořil důležitou součást zdi zadržující vzestup krajní pravice. Jak jsme uvedli výše, VOX je strana bližší reakčnímu ultra-tradicionalismu než novému populismu a la Le Pen/Salvini. Potvrzením toho je jeho nedávné přistoupení do frakce

ECR (European Conservatives and Reformists) v Evropském parlamentu, jejímž členem je společně s reakčními katolickými stranami z východní Evropy jako polský PiS. To limituje jeho schopnost uspět mezi typicky demobilizovanými voliči či voliči levicovými. Neomezuje ho to sice nutně na boj o podporu tradičních stoupenců konzervativní pravice, ale je to nevýhoda v boji o hlasy dělníků.

Následující schéma ukazuje přibližné rozdělení voličů ve Španělsku podle jejich pracovního zařazení. Každý procentuální údaj vyjadřuje podíl z celku všech voličů, nikoli podíl z každé řady či sloupce. Můžeme vidět, že 10 % všech voličů tvoří dle předvolebního průzkumu Centro de Investigaciones Sociológicas (2019) důchodci, kteří podporují PSOE. Ale vidíme také, že 5 % všech voličů jsou nezaměstnaní podporující PSOE a stejný podíl tvoří dělníci (kvalifikovaní či ne). Mluvíme zhruba o 1,2 až 1,3 milionu voličů v každé z těchto kategorií. Podemos a Ciudadanos dohromady mají o něco více než polovinu těchto čísel, zatímco VOX a PP nedosáhnou ani na pětinu. Ačkoli má krajní pravice většinu svých voličů v sociálně-demografických kategoriích podobných socialistům, jde o markantně nižší počet. Manévrovací prostor pro získání netypických voličů tudíž není tak velký jako v jiných zemích, kde tradičních strany levého středu opustily tyto segmenty populace daleko výrazněji.

Podíl každé ekonomické skupiny

Procenta představují podíl z celkového počtu všech potenciálních voličů (březen 2019)

	PP	PSOE	Cs	UP	VOX
Vedoucí pracovníci a vysoce kvalifikovaní	0,43 %	1,00 %	1,41 %	0,84 %	0,40 %
Kvalifikovaní pracovníci	0,61 %	3,21 %	2,27 %	2,19 %	0,37 %
Malí a střední podnikatelé	0,34 %	0,74 %	0,84 %	0,60 %	0,37 %
Úředníci a pracovníci ve službách	0,17 %	1,98 %	1,20 %	0,88 %	0,10 %
Kvalifikovaní manuální pracující	0,40 %	2,11 %	1,10 %	1,34 %	0,67 %
Nekvalifikovaní manuální pracující	0,47 %	3,35 %	1,74 %	1,74 %	0,40 %
Důchodci	5,12 %	10,50 %	2,99 %	2,42 %	0,71 %
Nezaměstnaní a práci hledající	0,80 %	5,02 %	1,67 %	1,94 %	0,94 %
Studenti	0,44 %	1,04 %	0,87 %	1,44 %	0,27 %
Neplacené práce v domácnosti	1,01 %	2,21 %	0,77 %	0,20 %	0,17 %

Zdroj: předvolební průzkum CIS 2019

VOX tedy bojuje v opačném táboře s ideologickými a diskursivními nástroji, jež neodpovídají přesně tomu, co je potřeba k ovládnutí prostoru náležícího PSOE, která nikdy neztratila kontrolu tohoto tábora. Zůstává tak omezen na tradiční pravicový prostor. Tomu také pomohl způsob, jakým se ustavila témata kampaně.

Navzdory převaze jediné ideologické osy měla každá strana zájem o to, aby jistá témata ovládla titulky novin. V každém bloku byly rozdíly v preferencích, třeba na levici chtěli Podemos koncentrovat debatu na tématu korupce a zneužívání státních médií v politickém boji. Činili tak na základě série odhalení, jež se objevila v rámci soudního vyšetřování údajné politické špionáže za vlády Mariana Rajoye. Ale PSOE, obvykle spojovaná v tomto

diskursu s establishmentem, se pokusila přesunout jádro debaty k ekonomickým a sociálním otázkám. Zdůrazňovala tak nutnost zastavit opačný, pravicový blok, který líčila jako hrozbu pro práva získaná v těchto sférách.

Z pravice byl pouze VOX motivován k zvednutí rukavice pohozené PSOE. V případě PP by důraz kladený na různé konkrétní vládní politiky mohl vést ke ztrátě těch voličů, kteří mají celkem pozitivní názor na status quo a nejsou tak radikální.

PP také nemohla učinit z teritoriální osy ústřední téma svého diskursu, jelikož na této půdě mohli nejvíce získat Ciudadanos, zcela prosti jakéhokoli možného obvinění ze slabosti při jednání s katalánskými separatisty, jelikož v době tamní krize nebyli ve vládě. Naděje Alberta Rivery, držícího se diskursu oslovujícího průměrného španělského voliče (obrana celonárodní suverenity a zachování stávajícího ústavního pořádku), spočívala v tom, že kombinace této pozice a kritiky jak PSOE, tak PP mu dovolí zvětšit voličskou základnu. Jeho cílem tedy bylo omezit ztráty na levici a získat více hlasů na pravici.

VOX si mohl dovolit kombinovat stejný diskurs (s ještě výrazně více centralistickými názory) s konfrontací s PSOE v otázkách společenských hodnot. Naopak Ciudadanos nemohli z polarizace v kulturních otázkách příliš získat, jelikož jejich postoje v nich se historicky blížily více progresivismu než konzervatismu. VOX si toho byl vědom a dovolil si tuto dimenzi konfrontace přiživovat. Pomohl mu fakt, že celá kampaň byla částečně doprovázena debatou o eutanazii vyvolanou případem ženy s roztroušenou sklerózou, jež dobrovolně zemřela za pomoci manžela. Pár měsíců předtím hájili PSOE a UP ve sněmovně zákon o právu na důstojnou smrt, který nakonec zablokovali PP a Ciudadanos. Posledně jmenované to dostalo do obtížné situace u progresivistických voličů.

Důležitost otázky sociálně-kulturních práv a jejich převaha nad všemi jinými, včetně problému národnostního, potvrdila, že PSOE stojí nejlépe postojům průměrného voliče. Ještě důležitější je, že tato převaha posloužila jako konečný katalyzátor mobilizace proti pravici. V tomto smyslu vyústilo nastolení debat o právech v kampani do jakési argumentační rovnováhy mezi levým středem a reakční pravici. Taková dynamika sice mohla pomoci VOX jako lákadlo na voliče, a proto by neměla být hodnocena jako standardní efektivní taktika pro omezení podpory krajní pravice, ale ve španělském kontextu neměla daný efekt kvůli jiným výše popsaným bariérám (vzájemná soutěž tří stran v konzervativním bloku, malý počet radikálních voličů a malé šance pravice na mobilizaci chudších lidí).

Poučení z pravidel hry

Do jisté míry můžeme říct, že v roce 2019 se pravicový blok ve Španělsku nacházel ve stejné situaci, jakou si levice prošla v období 2014–2016, kdy v jejím rámci také působilo více aktérů bojujících o dominanci, s vysokou mírou nejistoty u voličů ohledně toho, kdo v zápase uspěje.

Ale proč by nutně musel být jeden vítěz v rámci bloku? Nedávná minulost nám opět napoví, jak chápat důležitost koordinace: kdo dokáže koordinovat více hlasů, dosáhne na první místo. Španělský volební systém dává podstatný bonus tomu, komu se to povede, zejména je-li jeho náskok před ostatními dostatečně velký. Volič si nemusí být plně vědom aritmetické mechaniky, která stojí za výsledkem (ve španělském případě jde o velké množství vyliďněných obvodů se 3 až 4 mandáty, doprovázenými d'Hondtovým volebním dělitelem, jenž mírně zvýhodňuje takové strany, jež mají dvakrát, třikrát či čtyřikrát více hlasů než zbylé kandidátky), ale lze předpokládat, že bazální racionalita mu postačí k tomu, aby ji pochopil. Jsou-li dva či více vyrovnaných soupeřů bojujících o první místo, motivace ke koordinaci hlasování ve prospěch jedné z těchto alternativ také vyústí

v nerozhodný výsledek, což se stalo mezi PSOE a Podemos ve volbách v roce 2015 a jejich opakování v roce 2016. Ale pokud jedna ze dvou platforem (v daném případě PSOE) dosáhne určitého náskoku, zafunguje koordinace hlasování v rámci bloku skoro jako sebenaplňující proctví.

K důsledkům volebních pravidel se přidává otázka parlamentní většiny. Jak jsme uvedli výše, pro vládnutí, stejně jako pro zabránění konstruktivnímu vyslovení nedůvěry je potřeba nadpoloviční většina ve sněmovně. Voliči měli opět zjevnou šanci tuto logiku vidět a zvyknout si na ni během úspěšného vyslovení nedůvěry kabinetu Sánchezem a následných neúspěšných jednání. Toto poučení levicového voliče, následující po dvojích volbách, v nichž se levicový tábor štěpil na dvě podobně silné části, a po triumfu i neúspěchu vládnutí, posílilo vnímání nutnosti koncentrovat hlasy tak, aby se zužitkovala ona výhoda, kterou volební systém dává.

Naopak na pravici se takový proces neodehrál. Volič jistě může mít stejná kritéria a identické vnímání na obou stranách politického spektra – patrně je i má –, navíc když se PP pokouší umocnit vše tím, že se prezentuje jako jediná „schůdná alternativa k Sánchezovi“. Ale existence nového aktéra, kterým je VOX, a síla Ciudadanos, kteří se objevili před pár lety, vše změnily. Tyto nové faktory vyvolaly dostatečnou nejistotu, potvrzenou průzkumy i symetrickým mediálním pokrytím, jež vyústila v to, že žádný silný efekt koordinace na pravici, na rozdíl od levice, nenastal. Ovšem co nastalo, byl pokles kapacity VOX oslovovat ideologické voliče, jelikož konzervativnímu voliči je zjevné dilema (přítomné v každém případě) mezi volbou potvrzující vlastní identitu a výběrem toho, kdo má větší šanci. Důsledky volebních pravidel tak připravily půdu pro to, co nastane, až se zveřejní volební výsledky.

5. Od dubna ke květnu: i na pravici je koordinace důležitá

Výsledky voleb z 28. dubna daly za pravdu sociálnědemokratické strategii, když se skoro zdvojnásobil počet křesel, jež PSOE získala. Ale pro ostatní nastal čas přemítání. PP měla nejhorší výsledek ve svých dějinách, Ciudadanos chybělo 200 tisíc hlasů, aby lidovce překonali. VOX pak sice překročil 10 %, ale zaostal

2019 volební výsledky ve Španělsku			
	Parl. volby 28. 4.	Evrop. volby 26. 5.	Místní volby 26. 5.
PSOE	28,7 %	32,8 %	29,3 %
PP	16,7 %	20,1 %	22,2 %
Cs	15,9 %	12,2 %	8,3 %
UP*	14,3 %	10,0 %	
VOX	10,3 %	6,2 %	2,9 %

Zdroj: Ministerstvo vnitra

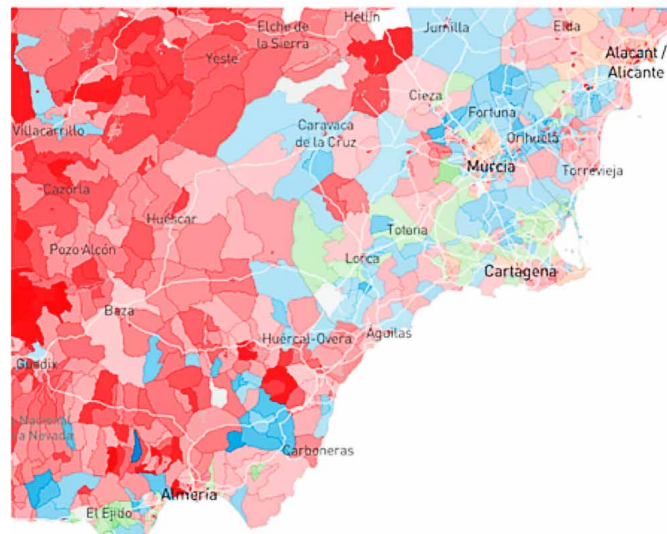
za očekáváními jak svými, tak mediálními. Oblasti, v nichž získal křesla, byly ty, kde právě PP nejvíce ztratila (eldiario.es, 2019). Abascalova strana uspěla především v jižní části Iberského poloostrova, v Andalusii, Kastílii La Mancha, Murcii a také v madridském regionu. Ve všech uvedených oblastech (krom Madridu, kde jsou výsledky méně zjevné) vidíme pozitivní korelaci mezi hlasy pro VOX a přítomností migrantů v dané lokalitě, zastoupením vzdělanějších lidí a středněpříjmových kategorií (eldiario.es, 2019).

Tyto korelace, které se projevily již v předchozích regionálních volbách do andalusického parlamentu, potvrzují sílu sociodemografických faktorů. Omezují navíc prostor volebního vzestupu VOX na tradičně silně konzervativní regiony, ovšem nikoli na ty, kde konzervativně volí především starší lidé, což je naopak případ severní třetiny poloostrova. Mediteránní jih, s důležitým specifickým prvkem přítomnosti migrantů ze severní Afriky, je paradigmatickým případem.

VOX nedokázal nikde omezit své ztráty na méně než třetinu a v nejhorsích případech ztratil hodně přes polovinu hlasů. Jedná se především o regiony, v nichž strana byla již tak slabá. Tato tendence potvrzuje hypotézu o problému koordinace: jakmile volič krajní pravice zjistí, že hlasy odevzdané pro VOX zkrátka nestačí na překonání vstupní hranice do parlamentu, je to silnější alternativa v bloku (v daném případě PP), která vydělá na očekávaném návratu voličů zpět k sobě.

PSOE mezitím dokázala svůj volební zisk zvýšit a ještě více zredukovala prostor zbývající pro Podemos. Ciudadanos pak ve snaze o dominanci středo-pravicového prostoru také neuspěli. Lze tedy předběžně říci, že ke koordinaci dochází v obou částech spektra. V daný moment se hlasy koncentrují kolem historických formací, konzervativní a sociálnědemokratické. Obě patrně využívají své organizační kapacity a teritoriální zakotvenosti, kterých zatím žádná nová formace nedosáhla. Ale také je třeba uznat fakt, že po jistém tápání se obě strany vrátily zhruba na pozice, jež na ose levice-pravice vždy zaujímaly, totiž ve středu každého z bloků. Jsme tak nejspíš svědky možné transformace bipartismu, jaký existoval před rokem 2014, v neo-bipartismus, založený na blokové polarizaci, v němž sociální demokracie dominuje jednomu pólu a krajní pravice nedokáže porazit pravici klasickou v bloku druhém.

Hlasy pro VOX v jihovýchodní středomořské části: mezi Alicante a Almerií. Nejvíce volená strana ve vybrané oblasti: PSOE, PP, Cs, VOX.

Zdroj: Borja Andrino, Kiko Llaneras, Daniele Grasso, Elena G. Sevillano. „El mapa del voto en toda España, calle a calle“. EL PAIS, 3. května 2019

6. Závěrem

Kombinace silné sociální demokracie a sice existující, ovšem slabé krajní pravice, je ve stranických systémech dnešní Evropy více než neobvyklá. Už proto si španělské volby z roku 2019 zasluhují zvýšenou pozornost, neboť jejich analýza může odhalit klíčové podmínky nutné pro to, aby progresivistický blok mohl být vedený levým středem.

Začneme-li voličskou základnou, tak PSOE dokázala, vzdor některým klopýtáním v době změny povahy stranického systému, udržet rozsáhlou alianci mezi různými třídami a podporu hlasů chudších lidí. To byla jedna z věcí, která novou pravici vytlačila z jejího charakteristického prostoru, z možné populistické pozice, a postavila ji na krajní křídlo staré pravice. Fakt, že VOX se zrodil v lůně této staré pravice, je velmi důležitý pro výsledné ideové ukotvení strany. Patrně ještě důležitějším se stalo rozdělení španělské politické debaty do dvou více méně monolitických bloků, přičemž otázka teritoriálního uspořádání a výzva katalánského separatismu (patrně faktor, který nejspíše

Volební ztráty VOX mezi parlamentními a regionálními volbami v roce 2019

	Parlamentní 28. 4.	Regionální 26. 5.	Rozdíl
Aragón	12,2 %	6,1 %	-50,0 %
Asturias	11,5 %	6,0 %	-47,8 %
Baleares	11,3 %	8,1 %	-28,3 %
Canarias	6,6 %	2,5 %	-62,1 %
Cantabria	11,2 %	5,1 %	-54,5 %
Castilla La-Mancha	15,3 %	7,0 %	-54,2 %
Castilla y León	12,3 %	5,5 %	-55,3 %
Extremadura	10,8 %	4,7 %	-56,5 %
La Rioja	9,0 %	3,9 %	-56,7 %
Madrid	13,9 %	8,9 %	-36,0 %
Murcia	18,6 %	9,5 %	-48,9 %
Navarra	4,8 %	1,3 %	-72,9 %

Zdroj: Ministerstvo vnitra

mohl tuto pravo-levou osu narušit) nedokázaly tuto existující rovnováhu zvrátit.

Koordinované hlasování a využívání tzv. užitečného hlasu proti sjednocené pravici, aniž by to vedlo ke ztrátě centristických hlasů v případě levice, bylo umožněno právě touto strukturou soutěže. Sociálnědemokratický argument v kampani se zakládal především na vytváření rovnítka mezi „pravice“ (včetně té krajní) a pravici. Volání po konstruktivním a taktickém hlasování, s cílem zastavit nástup pravice, se tak stal v očích progresivistických voličů nejúčinnějším. Postupné organizační oslabování Podemos a cílený posun Ciudadanos více doprava usnadnily shromáždění sociálně-liberálních voličů a těch, kteří dříve volili novou levici, pod „rudým“ deštníkem. Posledně uvedení se k nové levici (tedy Podemos) původně přesunuli v době, kdy potřeba koordinace nebyla nijak zjevná, respektive kdy se zdálo, že může uspět právě tato nová levice. Jasná převaha v kampani té osy, na níž je španělská sociální demokracie nejsilnější, totiž v otázce sociálních práv, také pomohla. Fakt, že VOX se domníval, že je takticky vhodné čelit progresivistickému diskursu diskursem opačným, usnadnil ještě více koordinovanou mobilizaci levého středu. VOX navíc doplatil na svou pozici na okraji vlastního bloku a na soutěž mezi třemi formacemi, jež se v pravicovém bloku odehrávala.

V neposlední řadě nelze pominout ani institucionální rámec, kdy strategické využití pravidel hry posloužilo dosažení konečného výsledku. Ve Španělsku se mírná, ale jasná výhoda při přepočtu hlasů na mandáty, již dává volební systém nejsilnější straně, doplňuje s významem absolutních většin pro schvalování či odvolávání vlády a motivuje tak voliče k tomu, aby nakonec volil spíše takticky a dle logiky tzv. užitečného hlasování, než aby svým hlasem potvrzoval své ideologické přesvědčení.

Je otázkou, nakolik se poučení ze specifických případů mohou aplikovat v i jiných kontextech. Ty mají jistě řadu svých odlišností.

Ale co španělský případ ukazuje určitě, je fakt, že krajní pravice může být zastavena, a to dokonce i v situaci, kdy se stane součástí logiky polarizace a kdy je legitimizována tradiční pravicí. A hlavně, že se tak může stát, aniž by se tradiční pravo-levá osa musela nahradit střetem mezi liberalismem (ekonomickým i kulturně-sociálním) a protekcionistickým nacionálním populismem. Úloha sociální demokracie jako garanta progresivismu v dnešní Evropě tak zůstává stále platnou, navzdory existenci nových a potřebných spojenců v obraně těchto hodnot.

ODKAZY

Galindo, Jorge (2015). „El corazón de los partidos.“ Politikon, 19th October 2015. Consulted on 12th June 2019.

Accessible at

<https://politikon.es/2015/10/19/el-corazon-de-los-partidos/>

Hanretty, Chris (2015). „Electorally, West European social democrats are at their lowest point for forty years.“ Consulted on 5th June 2019.

Accessible at

<https://medium.com/@chrishanretty/electorally-west-european-social-democrats-are-at-their-lowest-point-for-forty-years-ac7ae3d8ddb7>

Llaneras, Kiko (2018). „Quién votó por Vox en Andalucía.“ El País, 10th December 2019. Consulted on 9th June 2019.

Accessible at

https://elpais.com/politica/2018/12/10/actualidad/1544457793_075029.html

„La demografía del 28A.“ eldiario.es, 28th April 2019. Consulted on 12th June 2019.

Accessible at

<https://elecciones.eldiario.es/resultados28a/demografia>

Lapuente, Víctor (2016). „¿Por qué es tan difícil pactar en España?“ eldiario.es, 25th April 2016. Consulted on 10th June 2019.

Accessible at

https://www.eldiario.es/piedrasdepapel/pecado-original_6_509259087.html

Lucas, Ana (2019). „Albert Rivera: ‘El agua no es roja ni azul, es agua, no es de un partido u otro.’ La opinión de Murcia, 16th April 2019. Consulted on 11th June 2019.

Accessible at

<https://www.laopiniondemurcia.es/elecciones/autonomicas/2019/04/16/albert-rivera-agua-roja-azul/1014287.html>

Sánchez, Raúl (2018). „Vox consigue sus mejores resultados en los municipios en los que la derecha era más fuerte en 2015.“ eldiario.es, 3rd December 2018. Consulted on 11th June 2019.

Accessible at

https://www.eldiario.es/andalucia/Vox-municipios-elecciones-andalucia-derecha-pp-ciudadanos_0_842366195.html

V posledních evropských volbách ve Španělsku zvítězila Španělská socialistická dělnická strana (PSOE), a stala se tak nejpočetnějším zástupcem v uskupení Pokrokového spojenectví socialistů a demokratů (S&D) v Evropském parlamentu. Nebylo to ovšem jen početní vítězství. Sympatizanti napříč kontinentem dlouho upírali své zraky k této zemi coby místu, kde se nové politiky daří prosadit. V tomto smyslu je iniciativa vedoucí k vydání knihy „Inspirovat Evropu: Poznatky plynoucí z úspěchu sociální demokracie ve Španělsku“ odpovědí na potřebu většího porozumění na celoevropské úrovni. Nabízí inspiraci a zároveň si z ní lze odnést mnoho klíčových poučení.

- Na redakci tohoto textu se spolupodílely FEPS, Fundación Pablo Iglesias a Masarykova demokratická akademie. Text vznikl s finanční podporou Evropského parlamentu.
- **Editor Fundación Pablo Iglesias**
- **ISBN 978-84-95886-85-9**
- **Legal Deposit M-25082-2019**